

TALİBAN İSLAM EMİRLİĞİ'NİN DÜŞÜNCE TEMELLERİNİN İNCELENMESİ

Doktorant Mobammad Zameer AIMAQ*

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

ÖZ

Afganistan, tarihi boyunca pek çok köklü değişim yaşamış ve olaylara tanık olmuş bir ülkedir. Bu ülkedeki en büyük olaylardan biri, Sovyetler Birliği'nin çekilmesi ve 90'lı yıllarda iç savaşın başlamasıyla birlikte, din öğrenciler anlamına gelen "Taliban İslami Hareketi" adlı bir siyasi-askeri grubun Afganistan siyaset sahnesine girmesi oldu. Bu grup, "İslami Şeriat'ın Uygulanması" sloganı ile güvensizlik ve yolsuzlukla mücadele faaliyetine başladı ve 1996'dan 2001'e kadar Afganistan'ı yönettiler. 11 Eylül olayı ve ABD'nin Afganistan'a saldırmasıyla Taliban hükümeti çöktü; 2001'den 2021'e kadar Afganistan'da Taliban rejimi yerine İslam Cumhuriyeti düzeni hüküm sürdü. Ancak 2021'de Amerikalıların Afganistan'dan çekilmesiyle, cumhuriyetçi sistemin çökmesinin ardından Taliban yeniden iktidara gelmiştir. Dini açıdan karmaşık bir düşünce yapısına dayalı olan Taliban hareketinin düşüncesinin temellerini hangi değerler ve konular oluşturur? meselesi, çalışmanın asıl sorusunu oluşturmaktadır. Bu araştırmanın sonucu, Taliban ideolojisinin eylem odaklı bir inanç sistemi olduğunu göstermektedir. Bu inanç sistemi, tepesinde inanç, ortasında eylem ve tabanında Afgan toplumunun sloganları ve gelenekleri olan bir piramit gibidir. Mezhepsel açıdan bakıldığında Taliban, İmam Ebu Hanife'nin mezhebinin takipçileri arasındadır. Ayrıca Deobandi okulunun ve Vahhabi düşüncesinin Taliban'ın performansı ve dini inançları üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu makalede, Taliban düşüncesinin temelleri çeşitli boyutlarıyla ve farklı açılardan incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Deobandi Okulu, İslam Emirligi, Taliban, Vahhabilik.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, mzameer154@gmail.com
Yayın Gönderilme Tarihi: 28. 10. 2023
Yayın Kabul Tarihi: 05. 12. 2023
DOI: 10.55918/islammedeniyetidergisi.1382582
ORCID: 0000-0002-1269-3444

AN ANALYSIS OF THE IDEOLOGICAL UNDERPINNINGS OF THE TALIBAN ISLAMIC EMIRATE

SUMMARY

Afghanistan, throughout its history, has undergone significant transformations and witnessed various pivotal events. One of the most notable occurrences in this nation's history was the emergence of a political-military group known as the "Taliban Islamic Movement," composed of religious students, amidst the Soviet Union's withdrawal and the onset of internal conflict in the 1990s. This group initiated its activities to combat insecurity and corruption with the slogan "Implementation of Islamic Sharia" and ruled Afghanistan from 1996 to 2001. The Taliban government collapsed following the events of September 11th, along with the United States' invasion of Afghanistan, leading to the establishment of the Islamic Republic system from 2001 to 2021. However, following the withdrawal of American forces from Afghanistan in 2021 and the subsequent collapse of the republican system, the Taliban regained power. This research is dedicated to exploring the foundational values and themes that underpin the intricate ideological structure of the Taliban movement. The central question of this study revolves around the values and subjects forming the bedrock of Taliban thought. The findings of this research suggest that the Taliban ideology is an action-oriented belief system, akin to a pyramid with faith at the top, action in the middle, and the slogans and traditions of Afghan society at the base. From a sectarian perspective, the Taliban adhere to the school of thought influenced by Imam Abu Hanifa. Furthermore, the Deobandi school and Wahhabi ideology have significantly impacted the performance and religious beliefs of the Taliban. In this article, we aim to comprehensively investigate the foundational aspects of Taliban thought from various dimensions and perspectives.

Keywords: Afghanistan, Deobandi School, Islamic Emirate, Taliban, Wahhabism

GİRİŞ

Afganistan, geçmişte Ariana, Orta Çağ'da Horasan, Ahmed Şah Abdali'nin 1747'de iktidara gelmesinden bu yana Afganistan adı verilen bir ülkedir. Bu ülke tarih boyunca birçok değişikliklerle yaşamıştır. En azından geçtiğimiz yüz elli yılda, zamanın süper güçlerinin (İngiltere, Sovyetler Birliği ve Amerika) saldırganlığına tanık olmuştur. Bu süper güçlerin her biri ağır bir yenilginin ardından bu toprakları terk etmiştir. Modern Afganistan, Amir Abdul Rahman Khan tarafından kurulmuş ve onun hükümdarlığı döneminde, Afganistan'ın kara ile sınırlı olan bugünkü coğrafyası, Rusya ile İngiltere arasında yapılan anlaşmaya göre şekillenmiştir.

Afganistan medeniyetlerin kavşağı olduğundan bu ülkenin etnik yapısı da farklılık göstermektedir. Afganistan'da 16'dan fazla etnik grubu yaşamaktadır. Afganistan'da Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Aymaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Beluçlar, kızılbaşlar, Bayatlar, Pişailer, Araplar, Hindular, Sihler vb. Yaşamaktadır (Khawarnasab & Avcı, 2023, p. 132). Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Türkler en kalabalık gruplardır. Peştunlar, en kalabalık grubu oluşturur ve ülkenin güney ve güneydoğu bölgelerinde yaşamaktadır; diğer bölgelerde de azınlık olarak bulunmaktadır. Tacikler Afganistan'ın ikinci kalabalık etnik grubudur. Ülkenin kuzey, kuzeydoğu ve batı bölgelerinde yaşamaktadır (Çınarlı, 2012, pp. 74–75).

Türkler de Afganistan'daki önde gelen etnik gruplardan biridir ve Afganistan'ın kuzeyinde yaşamaktadır. Türkler, Özbekler ve Türkmenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hazaralar ise Afganistan'ın tüm bölgelerinde, özellikle de Afganistan'ın Hazaristan (Hazarajat) olarak bilinen orta bölgelerinde yaşayıp Farsça konuşan yerli halklardan biridir (Khawarnasab & Avcı, 2023, p. 134). İslam, Afganistan'ın resmi dinidir. Afganistan halkının mutlak çoğunluğu Sünnidir. Peştunlar, Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Aymaklar ve bazı Hazaralar İmam Ebu Hanife'nin mezhebine mensuptur. Afganistan'da Caferi ve İsmaili Şiiler de yaşamaktadır ve bu mezhibin mensupları Hazaralardır. Afganistan'da çok az sayıda Hindular, Sihler da bulunmaktadır (Qawam & Zargar, 2009, p. 27).

Afganistan'da dini Medreseler çok geçmişten beri önemli yere sahiptir. Hükümet bünyesinde ilk dini Medrese 1870-1875 yılları arasında Emir Şir Ali Han tarafından kurulmuş ve daha sonra sayıları arttırılmıştır. Bu medreselerden mezun olanlar Afganistan yönetiminde önemli rol oynamışlardır (Moatasem, 2018, p. 14) . Bu Medreseler, *Darülhuffaz*, *Dar Al Uloom* ve altı yapıları olarak hem devlet hem de özel şeklinde faaliyet göstermektedir 2018 . yılı itibarıyla 75 Dar Al Uloom, 163 Darülhuffaz ve 92 bağlı alt yapıları bünyesinde toplam 376. 770 dini öğrenci bulunmaktaydı. Bu dini medreselerde sarf, nahiv, tefsir, hadis ve mantık branşlarında Hanefi fıkıh kitapları okutulmaktaydı. Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle dini medreselerin ve din âlimlerinin etkisi artmıştır. Günümüz Taliban yönetiminde hemen hemen tüm bakanlıklar dini medreselerden mezun olanlar yetkilidir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'na kayıtlı olmayan birçok dini medreselerin faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Moatasem, 2018, p. 21).

Yirminci yüzyılda Orta Doğu ve Güney Asya'da oluşan İslami akım ve hareketler, dindar ve gelenekçi bir toplum olan Afgan toplumunu da etkilemiştir. Dünya düzeninin iki kutuplu olduğu böyle bir durumda Sovyetler Birliği 1979'da Afganistan'a saldırdı. Bu açık saldırı sonucunda milyonlarca Afgan öldürüldü, yaralandı ve göç etme mecburiyetinde kaldı. Böyle bir durumda birçok Afganistanlı, dini, kültürel ve dilsel benzerlikler nedeniyle Pakistan'a göç ettiler. Amerika, İngiltere ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle Pakistan, Kuetta, Belucistan, Peşaver ve aşiret bölgelerinde binlerce dini okul kurdu. Pakistan bir yandan Amerika'nın

desteğiyle Afganları mali ve askeri açıdan donatarak Soviyetler'e karşı savaşmaya teşvik etti. Öte yandan, Afganistanlı çocukları, gençleri ve Peştunistan halkını din okullarına gitmeye teşvik edip kendi görüşlerine göre dini eğitim vermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Afganistan'da iç savaşlar ortaya çıkmış ve Afganistan'da durum Pakistan'ın istediği gibi gitmemiştir. Bu sebeple okullarda yetiştirdiği bir takım din talebelerini Suudi Arabistan, İngiltere ve Amerika'nın desteğiyle donatmıştır. Taliban 1996'da Kabil'i ele geçirdi ve 2001'e kadar Afganistan'ın neredeyse yüzde 80'ini kontrol etmişlerdir. Taliban'a karşı muhalefet cephesinin lideri Ahmed Şah Mesud'un şehit edilmesi ve 11 Eylül olayının ardından Amerika Afganistan'ı işgal etmiş ve Taliban rejimi devrilmiştir. Ancak 2021'de Amerikalıların çekilmesinin ardından Taliban yeniden iktidara geldiler.

Mezhebi olarak, Taliban kendilerini İmam Ebu Hanife'nin mezhebinin takipçileri olarak görmektedir. Katı İslam yorumlarıyla seçimlere, demokrasiye, laikliğe, kadınların eğitime ve moderniteye karşıdır. Taliban, İslam Emirliği sistemini kurmuş ve Hanefi mezhebini resmi mezhep olarak ilan etmişlerdir. Taliban'ın entelektüel kökleri hakkında birçok tartışma yapılmıştır. Ancak bu sorunun kesin yanıtı henüz verilmiş değildir. Ancak temelde Taliban düşüncesi Deobandi ekolü, Vahhabi düşüncesi ve Afgan geleneklerinden etkilenmiştir. Bu çalışmada, Taliban hareketi nasıl oluştu ve hangi değerler onların düşünsel ve entelektüel temellerini oluşturuyor, sorusuna cevap vermeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı, Taliban'ın Afganistan'da oluşmasını ve güç kazanmasını mümkün kılan faktörler, koşullar ve unsurların araştırılmasıdır. Ayrıca Taliban'ın temellerini ve entelektüel köklerini incelemek de bu araştırmanın diğer amaçlarından biridir.

Taliban hükümetinin yönetimi ve faaliyetleri hakkında bazı kaynaklar bulunmaktadır. M. Yahya (2017) tarafından yapılan bir çalışmada Afganistan'ın eğitim sistemi tarihsel bir perspektiften incelenmiştir (M. Yahya, 2017, p. 61). Bir diğer çalışma ise Hakkani (2022) tarafından yapılmıştır. Bu kitap, Taliban'ın önde gelen bir yetkilisi tarafından yazılan ilk önemli kitaptır. Hakkani kitabında, İslam yönetim biçimini İslam Emirliği olarak tanımlamıştır (Musleh, 2022, pp. 454–455). Musavi (2022) tarafından yapılan başka bir çalışmada, İslam Cumhuriyeti rejiminin

düşmesiyle birlikte, Taliban lideri kadın haklarına ilişkin (evlilik, miras, çeyiz, kadınların mali hakları ve kadınların kocalarına karşı görevleri), 6 maddelik bir kararname çıkarmıştır. Bu kararname’de kadınların eğitim ve mesleki haklarına dair hiçbir şey yoktur (Musavi, 2022, p. 7) .Sadat (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışmada Taliban’ın Pakistan okullarında eğitim gördüğü belirtilmektedir. Buna göre, Taliban Pakistan okullarının düşüncesinden etkilenmektedirler (Sadat, 2016, pp. 85–87). Ancak bu kaynakların hiçbirinin temel olarak Taliban’ın entelektüel kökenini belirtmediği görülmektedir. Dolayısıyla bir yandan bu araştırmanın konusunun yeni olduğu, diğer yandan bu araştırmanın Taliban’ın entelektüel kökenlerine ilişkin var olan sorulara yanıtlar sunduğu söylenebilir. Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Taliban hareketinin başlangıcı incelenmekte, ikinci bölümde Deobandi ekolu, Vahhabilik ve Afgan geleneklerinin etkisi dikkate alınarak Taliban’ın entelektüel temelleri incelenmektedir. Üçüncü bölümde Taliban’ın eylemleri ve yönetim biçimleri incelenmektedir.

1. Talibanın Ortaya Çıkışı

Tehrik-e-Taliban, 20. yüzyılın sonunda Afgan siyaset sahnesine girmiş ve kendine özgü siyasi düzeniyle dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir. Taliban’ın ortaya çıktığı zaman Afganistan’da nasıl bir ortamın hâkim olduğunu anlayabilmek için Afganistan’daki olayların tarihine kısaca göz atmak gerekmektedir. Bu nedenle, ilk önce Afganistan’daki tarihi olaylar alınmış, sonra da Taliban’ın nasıl oluştuğu üzerine durulmuştur.

Antik çağda Ariana, Orta Çağ’da Horasan, 1747’den sonra Afganistan olarak bilinen bu bölge önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bu coğrafya dört önemli bölgeyi (Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu ve Uzak Doğu) birbirine bağlamaktadır (Gök, 2021, p. 18). Başka bir ifade ile Afganistan’ın mevcut durumu (bugünkü Afganistan coğrafyası), 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu ile Britanya arasında karayla çevrili bir tampon bölge olarak ortaya çıkmıştır. Pakistan’ın bağımsızlığından sonra, Afganistan devleti Dorand Sınırı’nın (Peştunistan bölgesi) tanımaya reddetmiştir. O zamandan beri bu mesele, hem Pakistan-Afganistan

ilişkilerini hem de Afganistan'ın güvenliğini etkileyen en önemli meselelerden biri haline dönüşmüştür (Maley, 2000, p. 5).

1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle Mücahit güçler, Müslüman ülkeler ve diğer ülkelerin de yardımıyla Sovyetler Birliği'ne karşı savaşımaya başlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Mücahit partiler istikrarlı bir hükümet kurmayı başaramamışlardır. Afganistan'daki cihatçı partiler arasındaki farklılıklar iç savaşa, işsizliğe, düzensizliğe, istikrarsızlığa, şiddete ve milyonlarca Afgan'ın komşu ülkelere göç etmesine neden olmuştur (Ahmadi, 2011, p. 29). Bu fırsatı değerlendiren Pakistan, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali sırasında Peştunistan'da çok sayıda dini okul kurmuştur. Deobandi ekolünün düşüncelerinden etkilenen bu okullar daha çok Suudi Arabistan tarafından desteklendiği için, Vahhabilik ideolojisi bu okullarda dikkate değer bir şekilde kendini göstermiştir. Bu okullar hem Pakistanlı gençlere hem de Afgan göçmenlere ve mültecilere eğitim vermeye devam etmiştir. Pakistan'daki dini partilerin Benazir Butto ile birleşmesinden sonra, bu dini gruplar doğrudan Pakistan istihbaratı ve hükümeti ile etkileşime girmişlerdir (Rashid, 1999, p. 26) .

Örneğin, 1947'de Pakistan'da sadece 137 dini okul vardı, ancak 2000'de tahminen 50. 000 okula ulaşmıştır. Bunlardan sadece 4. 350 okul Pakistan hükümeti tarafından resmi olarak kayıtlıdır (Gök, 2021, p. 62). Pakistan'da medreselerin ciddi anlamda faaliyet gösterdiği dönemde Afganistan'da da durum değişime başlamıştır. Mesela, iç savaşların devam etmesi, merkezi gücün bölünmesi, siyasi ve ekonomik karışıklıklar, cihatçı partilerin ülkeyi yönetememesi, adaletsiz güç dağılımı, işsizlik, hırsızlık ve güvensizlik, Talibanın gelişmesini kolaylaştırmıştır (Aydin, 2010, p. 30) .Öyle ki Taliban, şariat yasasını uygulama ve güvenliği sağlama sloganıyla Pakistan (güney Afganistan) sınırından Kandahar vilayetinin Spin Boldak ilçesine girmiştir.

“Taliban” kelimesi Arapça “telebe” kökünden türemiştir. Telebe Arapça'da (bir şeyi) aramak, (bir yerin) yolunu tutmak, (bir şeyi) rica etmek ve istemek anlamına gelmektedir. Yani, Talib kelimesi öğrenci, sözlükte de dini dersi okuyan medrese öğrencisi demektir. Taliban, askeri faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte “Taliban

İslami Hareketi” veya “ Tahrir-e İslami Taliban” adı altında faaliyet göstermeye başladılar (Ahmadi, 2011, p. 29) .Ancak Taliban’ın nasıl kurulduğu ve hangi ülkeler tarafından desteklendiği konusunda farklı görüşler vardır. Bir yaklaşıma göre, Kandahar’da bir camide imamlık yapan ve daha önce Sovyet güçleriyle savaşan Molla Ömer, okulun öğrencileriyle birlikte bu kaos ortamını görünce Eylül 1994’te Mücahit gruplara karşı savaşma kararı aldı. Molla Ömar, Taliban hareketinin ortaya çıkışı hakkında şunları söylemiştir: “Yaklaşık yirmi Taliban arkadaşımla Kandahar’da bir okuldaydım. Yaramazlık, hırsızlık, soygun ve cinayet çok yaygındı. O günlerde kimse her şeyin daha iyi olabileceğine inanmıyordu. Allah’a güvendim ve bu öğrencilerle birlikte savaşmaya başladım” (Ahmadi, 2011, p. 30) .

Diğer bazı kaynaklara göre, aslında Afganistan’da Taliban’ın yükselişi, otuz beş kamyondan oluşan Pakistan yardım konvoyunun Türkmenistan’a gitmesiyle başlamıştır. Kandahar cihatçı komutanı bu kamyonları durdurarak konvoydan para ve mal istemiş. Konvoy yetkilisi, komutanların talebini kabul etmedi. Pakistan ilk başta sorunu hava kuvvetlerinin müdahalesiyle çözmeyi düşünmüş ancak böyle bir operasyonu kendine uygun görmemiş, bu nedenle Taliban’a destek vermiş ve Taliban cihatçı komutanları öldürerek yolu açmıştır. Taliban iki günlük savaştan sonra Kandahar’a gitmişti. Kandahar şehrinin en büyük komutanlarından biri olarak kabul edilen ve emrinde 2500 asker bulunan Molla Nakip, Taliban’la savaşmadan şehri terk etmiştir. Taliban bu şehirden onlarca zırhlı araç, tank, askeri araç ve çok miktarda cephane ve silah ele geçirmiştir (Aydın, 2010, pp. 27–28) .

Böyle bir durumda, Pakistan’ın amacına ve Taliban’ın Pakistan için önemine ilişkin olarak Şivoroğlu ve Türkoğlu konuyu şu cümlelerle özetlemiştir: “Sovyetlerin dağılmasıyla Orta Asya cumhuriyetleri ile doğalgaz ve petrol antlaşmaları yapmak isteyen Pakistan’ın önündeki en büyük engel Afganistan’daki karmaşaydı” (Külünk, 2022, p. 46). Aslında her iki görüş de göstermektedir ki, bir yandan Afganistan’daki kaotik durum, diğer yandan Pakistan’daki dini okulların faaliyetleri, Afganistan’da derin bir dönüşümü kolaylaştırmıştır. Bunun sonucu, siyasi-dini bir grup olarak Taliban grubunun oluşumudur. Dolayısıyla her iki görüş de hem Afganistan’daki

durumun hem de Pakistan'ın müdahaleci programının Taliban'ın oluşumundaki en önemli konular olduğunu göstermektedir.

Üçüncü görüşe göre, Taliban'ın düşük seviyeli savaşçılarının çoğu, Sovyet işgali sırasında ailelerini kaybetmiş yetimlerdi ve çoğu Pakistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Bu çocuklar Pakistan mülteci kamplarda büyümüşler ve ailelerinden, aşiret ilişkilerinden ve geçmişlerinden ayrılmışlardır. Bu nedenle, Taliban bazen dünyanın ilk yetim ordusu olarak anılır (Gök, 2021, p. 76) Ama dördüncü görüşe göre, Taliban, (Pakistan, Suudi Arabistan ve Amerika'nın desteğiyle) Afganistan siyaset sahnesine çıkmış ve kısa sürede Afganistan'ın vilayetlerini ele geçirmiştir. Çünkü başta Amerika olmak üzere bu iki ülke Taliban'a hem maddi hem de askeri yardımda bulunmuştur. Bu konuyla ilgili Pakistan eski Başbakanı Benazir Butto, Londra'da düzenlediği basın toplantısında şunları açıklamıştır: "Taliban'ın ortaya çıkması fikri, İngiltere, Suudi Arabistan'ın mali desteği, Amerikan kontrolü ve Pakistan'ın eğitimi ile gerçekleşti". Şüphesiz Pakistan ve ABD, Taliban'ı her yönden desteklemiştir. Örneğin, Taliban saflarında çok sayıda Pakistanlı asker, komutan ve üst düzey subay vardı. Taliban'ın çöküşünün son günlerinde, Taliban saflarında Pakistan askerlerinin varlığı o kadar bariz hale gelmiştir ki, Kunduz şehrinden iki Pakistan askeri uçağı bile Pakistanlı savaşçıları Pakistan'a nakletmiştir (Aydın, 2010, pp. 32–33) .

İşte böyle bir destekle Taliban, güvenliği sağlama ve yolsuzlukla mücadele sloganıyla Afganistan'ın siyasi-askeri arenasına girmiştir. Savaştan, güvensizlikten ve düzensizlikten bıkan halk, Taliban grubunun hâkimiyetini istediğini dile getirmiştir. Sonuç olarak, Taliban herhangi bir çatışma veya zayıf vermeden çoğu bölgenin ve büyük şehrin kontrolünü ele geçirmiştir (Sajady, 2012, p. 1) .Afganistan'ın büyük şehirlerini ele geçirmek kolay bir iş değildi, dolayısıyla başta Pakistan olmak üzere diğer ülkelerin olağanüstü desteği çok etkili olmuştur. Örneğin, 28 Haziran 1998'de Pakistan maliye bakanı, Taliban'ı desteklemek için 6 milyon dolar tahsis edildiğini söylemiştir. Buna yönelik Benazir Butto'nun 1996'da BBC muhabirine yaptığı konuşmada Taliban'ın arkasında Pakistan'ın destekleri var olduğunu şöyle açıklamıştır: "Taliban'ı oluşturma fikri cihat yıllarında Amerika, Suudi Arabistan ve İngiltere tarafından ortaya atılmıştır. Pakistan İçişleri Bakanı Nasrullah Babar, bu fikri hayata geçirmek için pratik bir adım attı. " Böyle açıklamalar ve örnekler,

Pakistan'ın resmi olarak Taliban'ı desteklediğini göstermektedir. Ayrıca Taliban askerlerinin çoğu, Pakistan okullarında din eğitimi almış ve Afganistan'a cihad için gelip şehit olacaklarını düşünen gençlerdi (Aydın, 2010, p. 33). Bu nedenle, ilk nesil Taliban'ın özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 1) Gençlerin çoğunluğu 20-30 yaşları arasındaydı.
- 2) Basit yaşama alışık olup dünyadan ve çevreden habersiz ve çoğu da köylü gençlerdi.
- 3) Çoğunluğu, Afganistan'ın en kalabalık Peştun kabilesine mensuptu.
- 4) Çağdaş bilimlerden uzaktılar, İslami ilimlerde dahi derin bilgilere sahip değillerdi.

Taliban hareketinin üst düzey liderlerinden bazıları Afgan Cihadına katılmıştır (örneğin, Taliban lideri Molla Ömar, Afgan Cihadı sırasında bir gözünü kaybetmiştir (Ahmadi, 2011, p. 37). Kandahar'daki Taliban liderleri dışında Taliban savaşçıları 3 gruptan oluşuyordu.

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

- 1) Bir grup Peştunlar, etnik dayanışma nedeniyle Taliban'ı desteklemiş ve silah olarak Taliban grubunu güçlendirmeye çalışmıştır.
- 2) İkinci grup, Halkın Demokratik Komünist Partisi'nin bir dizi eski üyesinden oluşuyordu. Örneğin, başta Dr. Najib dönemin Savunma Bakanı Shahnawaz Tani olmak üzere Najib'e karşı yapılmış olan darbenin başarısızlığa uğramasından sonra Pakistan'a kaçanlar, bu grubun diğer bazı üyeleri ile Taliban'a katılmıştır.
- 3) Üçüncü grup, Usame bin Ladin liderliğindeki Arap ve diğer bazı ülkelerden gelen El Kaide üyelerinden oluşuyordu (Maley, 2000, p. 8).

1996'da Kandahar'da toplanan 1. 200 âlim, Molla Muhammed Ömer'i İslam Emiri olarak kabul etmiş ve Ustad Burhanuddin Rabbani hükümetine karşı Cihat ilan etmişler ve bir süre sonra hükümetini İslam Emirliği olarak adlandırmışlardır. Ayrıca takvimi güneş Hicri'den Ay Hicri'ye çevirmişlerdir (Naımı, 2018, p. 79). Emir al-Mü'minin olarak Taliban'ın lideri olan Molla Ömer Mücahid, büyüklüğü ve hayranlığı nedeniyle halk toplantılarından ve insanların gözünden gizlenmiştir (Sajady, 2012, p. 4). Taliban, Afganistan topraklarının neredeyse yüzde

80'ini kontrol etmesine rağmen, kuzey ve kuzeydoğu kısımlarını kontrol eden Ahmed Şah Mesud liderliğindeki Birleşik Cephe, Taliban'a karşı savaşmaya devam etmiştir. Taliban, uluslararası yasaların ihlali nedeniyle (İran İslam Cumhuriyeti diplomatlarının ve gazetecilerinin şehit edilmesi, Peştun olmayan etnik grupların zorunlu göçü, toplu katliamlar ve kadınların mahrum bırakılması dâhil) birkaç kez güçlü uluslararası protestolara maruz kalmışlardır. Bu sebeple uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır. Kuzey ve kuzeydoğu bölgeleri kontrol eden Ustad Burhanuddin Rabbani hükümeti uluslararası toplum tarafından meşru bir hükümet olarak tanınmıştı ve Birleşmiş Milletler'de temsilcisi mevcuttu (Sajady, 2012, p. 2) . Molla Muhammed Ömer'in ölümünden sonra Taliban'a liderlik eden Molla Ahtar Muhammed Mansur, 2016 yılında Pakistan'ın Belucistan eyaletinde ABD'nin insansız hava aracı saldırısında öldürülmüştür (Basit, 2017, p. 3) .

Cumhuriyet sisteminin kurulmasına rağmen Afganistan'ın sorunları çözülmemiştir. Çünkü Afgan toplumu kendi karmaşıklığına sahiptir ve en önemli özellikleri düşük siyasi kültür seviyesi, etnisitenin milliyetçilik üzerindeki hâkimiyeti, ulus inşa sürecinin tamamlanmamışlığı ve ekonomik gelişme eksikliği olarak değerlendirilebilir (Shafyie & Iqbal, 2011, pp. 228–229) .Ayrıca, şu anda Afganistan, dünyanın iki istikrarsız bölgesi arasında, doğuda Güney Asya ve batıda Orta Doğu arasında yer almaktadır. Hindistan ve Pakistan arasındaki rekabetin yanı sıra İran ile Suudi Arabistan arasındaki kargaşa Afganistan'ı doğrudan etkilemekte ve siyasi, güvenlik ve sosyal sorunların artmasına neden olabilmektedir (Maley, 2000, p. 5) . Bu problemler yanında, Afganistan İslam Cumhuriyeti sistemi, meşruiyet ve kapasite eksikliği, yolsuzluk ve güven eksikliği nedeniyle çökmüştür (Ji-Hyang, 2021, p. 1). Bu bağlamda iki yıl süren müzakerelerin ardından ABD, 29 Şubat 2020'de Afgan hükümetinin yokluğunda Taliban ile imzaladığı Doha Anlaşması, çökmeyi daha da hızlandırmıştır. Doha anlaşmasına göre Taliban, El Kaide de dâhil olmak üzere tüm terörist gruplarla bağlarını kesme sözü vermiştir. Buna karşı ABD 14 ay içerisinde tüm güçlerini Afganistan'dan çekeceğini ve bu grup üzerindeki hava operasyonlarını durduracağını taahhüt etmiştir (Devlat Yar, 2021, p. 434) .Doha Antlaşması'nın imzalanması ve Amerikalıların Afganistan'dan çekilmesinden sonra, Taliban 2021'de Afganistan'da yeniden iktidara gelmiştir. Buna ilişkin Suriye,

Yemen ve Somali’de El Kaide, Lübnan’da Hizbullah ve Gazze Şehri’nde de Hamas’a bağlı gruplar ABD’nin yenilmesinden mutlu olurken kutlama açıklamaları yapmışlardır. Ancak Amerikalıların ayrılmasıyla Afganistan’da Taliban, IŞİD ve El Kaide arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır (Ji-Hyang, 2021, p. 2). 2014-2017 yılları arasında IŞİD’in merkezi Suriye ve Irak’tı; ancak ABD’nin çekilmesinin ardından Afganistan’da oluşan güvenlik boşluğu nedeniyle IŞİD’in Afganistan’a kaydırılacağı söylenmektedir (Ji-Hyang, 2021, p. 3). Taliban’ın gelişiyle her şey değişmiştir. Özgürlük, insan hakları, siyasi örgütler, seçme-seçilme, siyasi partiler, basın ve yayın özgürlüğü, kadın hakları ve vatandaşların eşitliği Taliban tarafından tanınmamıştır (Begzad, 2014, p. 81) .

Tarihsel olarak, Taliban’ın faaliyetleri aşağıdaki aşamalara ayrılabilir. İlk aşama, Taliban’ın iç ve kanunsuz savaşları sona erdirmek için ortaya çıktığı 1994’ten 2001’e kadardır ve bu dönemde İslami devleti kurmak için çalışmışlardır. İkinci aşama, 2002’den 2008’e, ABD saldırısından sonra Taliban’ın intikam peşinde olduğu ve sahneye geri döndüğü zamandır. Üçüncü aşama, 2009’dan 2021’e kadar süren ve Taliban’ın Afganistan’ın büyük bir bölümünü daha büyük bir güçle ele geçirdiği dönemdir. Doha anlaşmasından sonra Taliban yeniden iktidara gelmiştir (Gök, 2021, pp. 78–79). Bugün Taliban, 1990’ların Taliban’ından daha güçlüdür çünkü Taliban savaşta ABD’yi, NATO’yu ve ABD destekli hükümeti mağlup ettiğine inanmaktadır. Bu nedenle Afganistan’ın iç ve dış politikası Taliban’ın amaçlarına göre belirlenecektir. Ayrıca şu anda Afganistan’da Taliban’a karşı 1990’larda olduğu gibi güçlü bir caydırıcılık yoktur (Devlat Yar, 2021, p. 446). Aynı zamanda, bugün Taliban, aşağıdakiler de dâhil olmak üzere birçok sorunla karşı karşıyadır: İç huzursuzluk, dünyanın hiçbir ülkesi tarafından tanınmaması, güvenlik ve ekonomik sorunlar, işsizlik, göç, belli başlı bölgelerde Taliban karşıtı güçlerin askeri operasyonları, kadın haklarının ihmalı ve Taliban’ın okumuş yeni bir nesil ile muhatap olduğu önemli hususlar olarak sayılabilmektedir (Devlat Yar, 2021, pp. 447–448).

En uzun savaşını Afganistan’da yaşayan Amerika, savaşın yıktığı bu ülkeyi çok sayıda can ve maddi kayıpla geride bırakmıştır. ABD’nin 11 Eylül’den sonra Afganistan’da yaptığı savaş harcamalarına ilişkin Watson Enstitüsü ve Bron

Üniversitesi tarafından yapılan araştırma, ABD'nin 6 trilyon dolar harcadığını hesaplamıştır. Amerika Birleşik Devletleri tarihinde Afganistan'daki savaş en uzun savaş olmuştur. Afganistan'daki savaşta büyük ekonomik maliyetlere ek olarak 2.400 ABD askeri ölmüş, 20.589 askeri de yaralanmıştır. Bu arada NATO ve Amerika askerleri de dâhil olmak üzere 62.124 Afgan askeri ve binlerce masum insan öldürülmüştür (Devlat Yar, 2021, p. 437). Afganistan tarihine bakıldığında, bu ülkeye imparatorluklar mezarlığı denilmektedir. Afganistan, askeri açıdan büyük imparatorlukları yenmesine rağmen, zafer sonrası iç anlaşmazlıklar ve dış güçlerin müdahaleleri nedeniyle hiçbir zaman daimi bir istikrar ve güvenliğe kavuşmamıştır. Büyük Britanya'nın yenilgisi, SSCB'nin yenilgisi ve ABD'nin yenilgisi tarihin en az son yüz elli yılında kayıtlara geçmiştir (Köçer, 2019, p. 371).

2. Taliban'ın Entelektüel Temelleri

Taliban'ın fikri temelleri ile ilgili farklı ve çelişkili görüşler mevcuttur. Zira Taliban'ın dini değerleri uygulamak amacıyla yaptığı baskılar ve getirdiği kısıtlamalar, Taliban'ın ABD, İngiltere ve Pakistan'ın ortaklaşa donatıp eğitmesi ve Taliban'ın diğer dini hareketlerle uzlaşmaması, Taliban'ın fikri temellerinin daha da karmaşık olduğunu göstermektedir. Mevcut gelişmeler ABD ve İngiltere'nin bu olguya karşı antipati ve çelişkili yönünü gösterse de Londra hükümeti ve Beyaz Saray geçmişteki destek politikalarını bu gruptan gizleyemiyor. Amerika Birleşik Devletleri için Taliban, İran İslam Cumhuriyeti ile dini çatışmalar nedeniyle Afganistan'daki en uygun yönetici harekettir (Sajady, 2012, p. 3). Ancak temel olarak, Taliban'ın İslam ve din anlayışıyla ilgili olarak, âlimler ve İslami hareketler arasında şu tartışmalar vardır:

- 1) Taliban'ın İslam anlayışı İslam şeriatına uygundur ve izledikleri yol Salihlerin yoludur.
- 2) Taliban'ın İslam anlayışı Deobandi öğretilerinden ibarettir.
- 3) Taliban, Vahhabiliğin bir koludur.
- 4) Harici zihniyete sahiptirler.
- 5) Taliban'ın İslam anlayışı, İslami şeriat ve Afgan kabile geleneklerinin bir karışımıdır.

6) Taliban kendilerini Muhammed'in şeriatına ve Hanefi mezhebine tabi olarak görüyor (Ahmadi, 2011, pp. 37–38). Ama temelde, Taliban'ın düşüncesi Deobandi okulu, Vahhabi okulu ve Afgan geleneklerinin bir birleşimidir.

Taliban örgütünün temel unsurları Şeriat, güvenlik, Allah'ın hükümeti, Emir Bil Mağruf ve Nehyi Anil Münker, kadınların eğitime ve çalışmasına karşıtlık ve Şii mezhebinin takipçilerine karşıtlığıdır. En önemlisi, Taliban kendilerini şeriat kanunlarına bağlı görmektedir. Şeriat standartlarına uymayan hiçbir şeyi kabul etmezler. Bütün programı şeriat kurallarına göre uygulamaya çalışmaktadırlar. Ancak şeriat kurallarının net bir yorumunu sunmazlar. Şeriat kaynaklarının hükümlerinin sadece dış görünüşüne bakarlar. Taliban çoğunlukla Deobandi okulundan (Cemaat Ulema İslam'ı Pakistan) ve Vahhabi düşüncesinden etkilenmiştir (Begzad, 2014, p. 79).

2.1. Deobandi Düşünce Okulunun Taliban Üzerindeki Etkisi

Hint alt kıtasındaki en önemli İslami akımlardan biri olarak kabul edilen "Deoband" medresesi, Taliban üzerinde en büyük dini ve ideolojik etkiye sahip olmuştur (khademi & karemi, 2016, p. 23). Genel olarak Batı kültür ve medeniyetinin unsurlarına karşı çıkmak, tüm İslami grupların sloganlarından biridir. Ancak Taliban'ı diğer İslami gruplardan ayıran şey, Batı medeniyetini mutlak olarak reddetmeleridir (Ardustani & Mer Latefi, 2012, p. 42) Taliban'ın bu katılığı, Deobandi okulunun etkisi altında şekil almıştır.

Deoband, kuzey Hindistan'da kurulan ve daha sonra Pakistan'a yayılan bir okuldur. Bu dini okul 1867 yılında kurulmuştur. Okulun kuruluş amacı, batı kültürüne karşı mücadele etmek ve Hanefi inancını yaymaktır. Deobandi'nin kuruluşunun başında Hanefi fıkı ve Matriddi teolojisinin öğretildiği bir eğitim külliyesiydi. Darul Ulum "Hakkani", Pakistan'ın kuzeybatısındaki bir dini okuldur. Hakkani okul yaklaşık yarım asır önce Hayber Pakhtunkha eyaleti, Akure Khatak şehrinde kurulmuştur. Bu dini okul, Deobandi okulunun fikirlerinin misyoneri ve destekçisidir. Bu okul, Güney Asya çatışmalarına (Hindistan ile Pakistan arasındaki rekabet ve Hindistan'ın Afganistan'daki nüfuzunun önlenmesi) açısından önem

arz etmektedir. Taliban İslam Emirligi'nin önemli bir kolu olan Hakkani ağının liderleri, bu Darul Ulum'da eğitim görmüşlerdir (Musavi, 2022, p. 3). Şeriat'ın uygulanmasında şiddet ve katılık, Tasavvufa ilgi duymak ve dünyayı terk etmek, nihayet Şiilere ciddi muhalefet, Deobandi ekolünün dini düşüncelerinin en önemli özelliklerindedir ve bunlar, aynı zamanda, Taliban'ın dini düşünce ve inançlarında da mevcuttur. Bu hareketin liderlerinden birinin açıklamaları bu bağlamda ilginç ve anlamlıdır, diyor ki: “Bize eleştiri ve iftira, âlimlerin dediği gibi, küfürdür. “ Çünkü Allah'ın dinini ve onun emirlerine itaati istiyoruz. Resûlullah'ın (s. a. v.) yolunu ve sünnetini anlatmaya çalışıyoruz. Dolayısıyla bizim hakkımızda kötü konuşmak küfürdür, çünkü bu sünnete ve Resulullah (s .a .v)'ın yoluna şüpheciliktir” (Sajady, 2012, p. 11).

Bir grup Vehhabi / Deobandi âlimler 1945 yılında Mevlana “Beşir Ahmed Osmani” liderliğinde, Pakistan'da Cemaat Ulema İslami adı altında dini bir okulu kurdular. Fıkhi açısından Hanefi mezhebine ve inanç ilkelerinde İbn Teymiyye ve Muhammed ibn Abdul-Wahhab'ın görüşlerine tabidirler. Taliban da Cemaat Ulema İslami okullarında eğitim görmüş ve Deobandi'nin düşünce ve inançlarından etkilenmiştir. Taliban ile Deobandi Okulu arasındaki en önemli halkalardan biri olarak anılabilecek Peştunistan bölgesindeki Cemaat el-Uluma'nın lideri Mevlana Fazlur Rahman'dır. Taliban'ın ana eğitim merkezlerinden biri olan Haydarabad yakınlarındaki “Faiz Ulum” okulunda, Taliban lideri eğitim görmüştür. Buna benzer, Karaçi yakınlarındaki Binuri şehrinde bulunan Cemaat el-Uluma'nın en büyük dini okullarından biridir. Halk arasında “Binuri tauen Camii” olarak adlandırılan bu okul, “Mola Muhammed Yusuf Neturi” tarafından yönetilmektedir. Bu okulun öğretmenlerinden biri olan Müftü Cemil, Ahmed Raşid'e “Biz Taliban'a eğitim veriyoruz” diyor. “Kendimizle gurur duyuyoruz ve Taliban İslam'ın kanunlarını uyguladıkları için başarılı oldu, biz her zaman onların başarılı olması için dua ediyoruz” (Khademi & Karemi, 2016, pp. 24–25).

Çoğu araştırmacı, Mevlana Fazlur Rahman'ın Cemaat Uleması İslam'ın Taliban'ın oluşumunda, siyasi ve entelektüel desteğinde oynadığı rolü kabul etmektedir. Taliban'ın Deobandi okulunun dini öğretileriyle entelektüel bağlantısı bu nüfuz aracılığıyla sağlanmıştır. Pakistanlı bir gazeteci olan Ahmad Rasheed bu

konuda şuna inanmaktadır: “Taliban, Pakistan’ın Cemaat Ulema okullarına dünyayla sınırlı bir iletişimle girdi, yerel köy mollalarının bilgilerini kullandı ve kısa sürede Deobandi fanatikleri oldu” (Sajady, 2012, pp. 10–11). Bu örgütler arasındaki ilişki temelde Sovyetlerin Afganistan’ı işgal sırasında başlamıştır. Böylece, Amerika ve Pakistan istihbarat teşkilatlarının teşvikiyle İslam ülkelerinden yaklaşık 35. 000 Müslüman savaşçı, 1982-1992 yılları arasında Sovyetler Birliği’ne karşı Afganistan savaşına katılmış ve binlercesi Pakistan okullarında okumak için gelmiştir. O zamanlar Amerika, bütün İslam ülkelerini Sovyetler Birliği’ne karşı savaşmaya teşvik etmek istiyordu. Sonuç olarak, 100. 000’den fazla yabancı radikal Müslüman, Afganistan cihadından doğrudan etkilenmiştir (Rashid, 1999, p. 31).

Yeni neslin yetiştirilmesinde çocukların eğitiminin ve sosyalleşmesinin önemli bir rol oynadığı aşikârdır. Böylece aile, sosyalleşmede önemli bir rol oynar. Afgan yazarlardan Vahid Mojdeh bu konuda şunları söylüyor: “Aileler, çocuklarını dini ve modern bilimlerin bir arada öğretildiği kamp okullarına gönderiyordu. Ancak köy aileleri arasında bazı aileler, modern öğretilerin gençleri yoldan çıkardığına ve onları dinden uzaklaştırdığına inanıyorlardı. Cihatta babalarını kaybeden zayıf ailelerin çocukları da dini okullara gitmeye daha yatkındı” (Ardustanı & Mer Latefi, 2012, p. 46).

Anti-Şiilik, İran-Taliban ilişkilerinin çekirdeğini oluşturdu ve bu militanlık kısmen Deobandi okullarındaki eğitimin doğasından kaynaklanıyordu (Maley, 2000, p. 18). Şii düşmanlığı, müzik, televizyon ve CD karşıtlığı, Taliban’ın da bağlı olduğu Deobandiya ekolünün tavrıdır (Naimı, 2018, p. 95). Taliban, Mezar-ı Şerif şehrini ele geçirdikten sonra, Şiilerin katledilmesi emrini verdi ve Taliban askerleri Rafizi ve Kâfir denilen Şiileri katlettiler (Ardustanı & Mer Latefi, 2012, p. 43).

Son olarak, Deobandi Okulu aslında hurafelerle savaşmanın yanı sıra kadınlara sınırlı bir rol vermeyi isteyen reformist bir okuldur (Naimı, 2018, p. 93). Taliban ideolojisi, etnik, coğrafi, tarihi ve dini unsurların bir karışımı olarak değerlendirilebilir. İdeolojik temelleri, Deobandi okulunun bir yorumudur. Pakistan’da faaliyet gösteren medreseler de Taliban savaşçılarının ana kaynaklarıydı.

Bu medreselerin son dönemdeki sayısı 15 bini, bu medresedeki öğrenci sayısı ise 4 milyondan fazla olmuştur (Gök, 2021, p. 37). Haqqani Medresesi, Deoband Medrese'den etkilenmiştir. Bu Medrese, 8-35 yaş arasındaki çocukları öğrenci olarak kabul ediyordu. Bu okul 3 veya 8 yıl boyunca öğrencilere eğitim verip aynı zamanda Afgan mültecilerin yerleşim konumundaydı. Bu okulların en önemli özelliği matematik, bilgisayar ve yeni bilimler öğretmemesiydi. Bu okulda hala televizyon ve radyo yoktur (Gök, 2021, p. 71).

2.2. Vahhabi Düşüncesinin Taliban Üzerindeki Etkisi

Taliban'ın siyasi düşüncesini ve hükümet, siyaset, egemenlik ve diğer siyasi meseleler hakkındaki algılarını analiz ederken siyasi görüşlerinin temelini iki noktanın oluşturduğunu anlamak mümkündür. Birincisi, Sahabe ve Selef Salih'in yaşam tarzına önem verip yönetim biçimi ve kişiliklerini ona göre şekillendirdiklerini iddia etmektedirler. Selefilik fikri, İslam dünyasındaki bazı dini gruplar tarafından uzunca bir süre teşvik edilip propaganda edilmesine rağmen, uygulamada sınıanmamıştır. Bu düşüncenin özü, toplumsal ve siyasal işlerde geçmiş Müslüman nesillerin yoluna odaklanmaya dayanmaktadır. Bu yaklaşıma dayalı olarak, Taliban hareketi, günümüz Afganistan toplumunda istedikleri yönetim biçimini hayata geçirmek için birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. İkinci olarak birincil metnin kutsallığını ve orijinallığını vurgularlar. İslam mezhepleri arasında yeni olgularla yüzleşmede iki farklı fıkhi yaklaşımı vardır: Birinci ilke, mubah gören görüştür. İkincisi ise, her durum için ayrı bir metin ve şeriat izni gerektirir. “Taliban, yeni meseleler ve siyasi-sosyal meselelerle uğraşırken ikinci yöntemi seçiyorlar” (Sajady, 2012, pp. 13–14) .Tüm bu Taliban algıları Vahhabilik ile uyum içindedir. Mesela, Bin Ladin, Kabil'in fethini hızlandırmak için Taliban'a 3 milyon dolar yardım etmiştir. Suudi Arabistan istihbarat başkanı Molla Muhammed Ömer'den Bin Ladin'i Suudi Arabistan'a teslim etmesini istediğinde, Molla Ömer “Bu yiğidi neden taciz ediyorsunuz demiş” ve böylece onu teslim etmeyi reddetmiştir (Smith, 2005, p. 1).

Toplumsal değişim, toplumun yapısında, kurumlarında ve yasalarında ve kurumlar arasındaki ilişkilerde farklıdır. Toplumsal değişim, her toplumda gözlemlenebilen ve farklı hız ve boyutlarda da olsa, o toplumun tüm kurumlarını etkileyen bir süreçtir. Kuşkusuz, toplumsal değişim toplumun her kademesinde aynı anda ve hızla gerçekleşmez (Köçer, 2019, p. 370). Doğal olarak Pakistan, Arap ülkelerin desteğiyle yeni neslin zihnini değiştirmek için eskiden çalışmalara başlamıştı. Bu arada Afganistan'a yönelik Sovyet saldırısı, Arap ülkeleri ve Pakistan'a birçok avantaj getirmiştir. Pakistan, yavaş yavaş yeni bir nesli istediği düşüncelere göre yetiştirip daha sonra donatıp savaşa hazır hale getirebildi. Vahhabi gruplar da bu projede önemli bir rol oynamıştır.

Taliban ile Vahhabilik arasında entelektüel benzerlikler olduğuna dair bazı teoriler vardır. Belki de siyasi ilişkiler alanında, Taliban ile Suudi Arabistan arasındaki yakın ve elverişli ilişki bu açıdan incelenebilir. Vahhabi hareketinin mali ve silah desteğinin yanı sıra; Pakistan'ın Sipah Sahaba örnekleri ve Taliban hükümetini ilk dönemde tanıyan üç ülkeden biri olan Suudi hükümetinin siyasi ve mali desteği bu bağlamda incelenmiştir (Sajady, 2012, p. 12). Hindistan'daki İngiliz egemenliği sırasında rağbet görmeyen ve Afganistan'a geçen Vahhabilik, daha sonra Suudi Arabistan tarafından Abdul Rab Rasul Sayyaf'ın aracılığıyla Afganistan'da yayılmaya çalışılmış ama pek başarılı olunamamıştır. Daha sonra Suudi Arabistan, Pakistan okullarının yardımıyla ve Taliban'ın desteğiyle Vahhabiliği Afganistan'da yayılmaya çalışmıştır (Naımı, 2018, p. 100). Birçok alanda, Taliban'ın eylemlerinde Vahhabi düşüncesinin etkisini gözlemleyebiliyoruz. Taliban, İslam'a aykırı olduğunu öne sürerek Nevruz, Aşura, İşçi günü ve Kadınlar Günü kutlamalarını haram ilan etmiştir. Dinde haram olduğu için müzik dinlemeyi, müzik aleti bulundurmayı ve kullanmayı yasaklamışlardır. Taliban, müziğin insan zihni üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve insanların İslami kitapları okumasını engellediğini savunmaktadır (Naımı, 2018, pp. 83–84). Selefi grupların yardımıyla Pakistan'daki dini okullar Taliban savaşçılarını eğitim vermiştir. Böylece, 1994 ile 1999 arasında yaklaşık 80.000 ila 100.000 Pakistanlı Taliban eğitim almış ve savaşa katılmışlardır (Rashid, 1999, p. 27) .

2.2. Afgan geleneklerinin Taliban'ın Performansı Üzerindeki Etkisi

Taliban varlığını sürdürmek ve kabile geleneklerini hâkim bir konuma getirebilmesi için her yönden yeniliğe, gelişmeye ve ilerlemeye karşı çıkmaktadır. Bu nedenle şeriata muhalefet denilen her türlü yeni akıma ve yeni fikre muhalefet etmektedirler (Naimi, 2018, p. 33). Taliban'ın çoğunun Peştun olduğu ve Afganistan'ın Peştun toplumunda etnik ve aşiret değerlerinin çok köklü ve güçlü olduğu görülmektedir. Peştunlar, Afganistan'daki diğer etnik gruplara ve ırklara göre kabile geleneklerinden daha fazla etkilenmektedir. Peştunların, Paştunvali adı verilen özel bir adetleri ve tavırları vardır. Peştun geleneğinde, Paştunvali hem bir kurallar dizisi hem de bir ideolojidir (Ardustani & Mer Latefi, 2012, p. 44). Aslında, Afganistan'ın modern tarihi boyunca, aşiret bağları ve dini otorite genellikle merkezi iktidardan daha güçlü olmuştur (De Leede, 2014, p. 3) .

Modern Afganistan'ın ana unsurlarından biri bile geleneksel değerlerdir. Modern Afganistan'ın temelleri 19. yüzyılın sonlarında Amir Abdul Rahman Khan tarafından atılmış ve Afganistan'ın hukuk sistemini şeriat olarak belirlemiştir. Bu dönemde Afganistan hukuk sisteminin temelini üç ilke oluşturmaktadır. Birincisi İslam şeriati, ikincisi padişahın emirleri, üçüncüsü de Afgan halkının örf ve adetleridir. Ancak köklü reformlar ilk kez Amanullah Han (1919-1929) döneminde gerçekleşmiştir. Yıllar geçtikten sonra ve Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte Taliban Adalet Bakanı Mevlevi Celilullah Mevlevizade konuyu şöyle açıklamıştır: “Bizim anayasamız şeriattır. Demek ki başka bir anayasaya ihtiyacımız yoktur. İnsanlar İslam'ı seviyor ve Taliban'ı destekliyor” (Ahmadi, 2011, p. 43). Örgütsel yapı açısından, Taliban hareketi ağırlıklı olarak Afgan Peştunlardan oluşmaktadır, ancak İslamcılık sloganları ve şeriat uygulamaları her türlü ırksal ve etnik yönelimi reddetmektedir. Taliban'ın siyasi ve dini tutum ve düşünceleri, dini öğretilerinden ve akademik okullarda eğitimden mahrum bırakılmalarından kaynaklansa da, bu hareketin kendi içinde sahip olduğu aşırı gelenekçilik nedeniyle, yerel gelenek ve göreneklerden de büyük ölçüde etkilenmektedir (Sajady, 2012, pp. 8–9). Bazı bilim insanları diyor ki: Taliban'ın entelektüel temeli en az iki önemli kaynaktan gelir:

- 1) Peştun kabile toplumunun gelenek ve inançları;

2) Hindistan Deobandi Okulu'nun öğretileri ve dini inançları.

Taliban yönetimi sırasında müzik, televizyon, piknik, düğün partileri ve Yeni Yıl kutlamaları yasaklanmıştır. Çocuk oyuncakları ve oyuncak bebekleri bile yasaklamışlardır. Fotoğraf, insan ve hayvan görüntüleri, evcil papağanlar, dergiler, gazeteler ve birçok kitap yasaklanmıştır (Aydın, 2010, p. 79). Bu vakaların çoğu kabile inançlarına dayanmaktadır. Taliban hareketinin siyasi düşüncesi, İslam hilafetinin merkeziliğine dayanmaktadır. Halifeye saf itaat fikri ve Emir al-Mü'minin'e muhalefetin yasaklanması Taliban'ın siyasi düşüncesinde önemle vurgulamaktadır. Buna dayanarak, Taliban rakiplerini isyancı olarak tanıtmıştır. Liderlik ve hilafet ise ancak hil ve Hakd şurası ve halkın biatı tarafından belirlenir. Tüm Taliban üyeleri, liderlerinin kontrolüne ve manevi etkisine inanırlar, emirlerini geçerli ve itaatsizliğini günah olarak görürler (Sajady, 2012, p. 14). Görüldüğü gibi Taliban'ın düşüncesi iki ana eksen üzerine odaklanmıştır: Biri dini eksen, ikincisi ise etnik eksendir (Ardustani & Mer Latefi, 2012, p. 42).

3. Taliban Yönetim Tarzı

Dini katılık ve İslam'ın yüzeysel yorumu, Taliban'ın temel özelliğidir. Taliban'ın temel sorunu, şariat standartlarına ve içinde bulunduğumuz yüzyılın siyasi, sosyal ve kültürel gerekliliklerine uygun bir İslami siyasi sistemin planlayamamasıdır. Bu nedenle davranışlarında ve konuşmalarında çelişkilerle karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin, Taliban genel olarak kadınların eğitime ve toplumdaki varlığına olumlu bakmamaktadır, ancak ilginçtir ki Taliban liderlerinden Molla Mohammad Ghous da şöyle demiştir: “Taliban eğitime karşı değil, gelecekteki eşimin doktor olmasını diliyorum”. Taliban'ın güçlü bakanlarından biri olan Mutavekkul, emir bil mağruf ve nehyi anil münker korkusundan kendi televizyonunu İçişleri Bakanlığı'nın zemin katında saklamıştı (Khademi& Karemi, 2016, p. 13). Taliban'ın en önemli görevlerinden biri olan emir bil mağruf ve nehyi anil münkeri yerine getiren Emir Bil Maruf ve Nehyi Anil Münkeri Bakanlığı, Taliban'ın en önemli ve aktif bakanlıklarından biridir. İbn Teymiyye de Vahhabilik'in ilkelerinden biri olan emir bil mağruf ve nehyi anil münkeri İslami

hükümetin temel görevlerinden biri olarak görüyordu. Bu da Vahhabi inancının ilkelerinden biridir (Khademi& Karemi, 2016, p. 18).

Şeriat terminolojisinde hilafet, halifenin Peygamber adına halkın dini ve dünyevi liderliğini üstlendiği bir konumdur ve imâmet-i kübrâ olarak da bilinir (Musleh, 2022, p. 76). Emirü'l-Mü'minin isimle anılan ilk kişi, Müslümanların ikinci halifesi Hazreti Ömer'dir. Bir gün Hazreti Ömer(RA) bir toplantıda oturuyordu ve Mugira İbn Şuba Hazreti Ömer'e biz müminiz ve sen bizim Emirimizsin, öyleyse Ey Ömer sen Emirü'l-Mümininsin dedi. Ve bu konuşma Hazreti Ömer tarafından da beğenildi (Musleh, 2022, p. 84). Şu anki Talibanın yargı gücün başkanı olarak çalışan Hakkani, Emirü'l-Mü'minin tayin edilmesinin şartlarını şöyle anlatır "imâmet-i kübrâ olarak da bilinen Emirü'l-Mü'minin, aslında halkın din ve dünya işlerini Peygamber'in yerine (Peygamber adına) yürütmektedir". Emirü'l-Mü'minin aşağıdaki özelliklere ve koşullara sahip olmalıdır.

1) Müslüman olmak: Çünkü kâfirin Müslümanların işlerini yönetme yetkisi yoktur. Çünkü Allah diyor ki: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ) (Mümtahna Suresi, 13. ayet). (Tercüme: Ey iman edenler, Allah bir kavmi gazaba uğrattı olanları hükümdarınız olarak almayın).

2) Özgür olmalıdır: Bir kölenin kendine hâkim olma yeteneği yoktur, bu nedenle Emirü'l-Mü'minin olamaz.

3) Erkek olmalıdır (bir kadın olamaz): Hakkani bazı sebeplerden bahsetmiş ve bir kadının İslam toplumunun işlerini üstlenemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü kadınlara evde kalmaları emredilmiştir. Öte yandan, Peygamber Efendimiz (s. a. v.) şöyle buyurmuştur: "Kaderine bir kadının el koyduğu kavim asla kurtulamayacaktır". Ayrıca, devletin işleri sorumlulukla yürütülür ve çok risklidir, çünkü devlet işleri kadının doğal tahammülünün üzerindedir. Sahih hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, kadın akıldan ve dinden noksandır (Musleh, 2022, pp. 150–151). Bir kadın devleti devralırsa, ülke işlerini kendisi yönetmelidir ve bu durumda erkeklerle karışacaktır. Dolayısıyla kadınlara evde kalmaları ve mahrem olmayanlarla konuşmamaları emredilmiştir. Öte yandan, kadınlar fiziksel olarak zayıftır ve devletin sıkı çalışmasının getirdiği zorluklara dayanamazlar. Ayrıca bir kadın siyasi

güce ulaşırsa, şeriat standartlarına aykırı olarak erkeklere hükmedecektir (Musleh, 2022, pp. 154–158).

4) Akıllı olmalıdır.

5) Baliğ olmalıdır.

6) Ezen ve mazlum için emirleri uygulama ve adaleti gözetme gücüne sahip olmalıdır.

7) Kureyşi (Bu konuda âlimler arasında görüş ayrılığı vardır ve Taliban bunu şart saymaz.)

8) Adil olmalıdır.

9) Hükümdar ictihad mertebesine ulaşmış olmalıdır(Taliban taklitçi olursa sorun olmaz der).

10) İşitme ve görme yeteneği ile sağlıklı el ve ayaklara sahip olmak da zaruri kabul edilir (Musleh, 2022, pp. 159–164).

Taliban kadın ve erkek eşitliğine, seçimlere, demokrasiye ve dini konularda aklın rolüne inanmamaktadır. Taliban, dini meselelerde aklın ve rasyonel müdahalesinden kabul etmemektedir. UNESCO temsilcisi, Taliban lideri Molla Muhammed Ömer'e şunları söylemiştir: Buda'yı yok etmeyin ve akıllıca bir karar verin. Molla Ömer ise, "Bizim akılla işimiz yoktur, yaptığımız İslam'a göredir" diye cevap verdi (Khademi& Karemi, 2016, p. 19). Mevlevi Abdul Hâkim Hakkani, seçimin şeriat temeli olmadığını ve demokrasi adı altında inançsızlık alanından girmiş olan cahiliyet sisteminin bir parçası olduğunu belirtmişti (Musleh, 2022, p. 132) .Çünkü çağdaş seçimler eşitlik üzerine kuruludur. Âlimler cahillerle eşit olmadığı gibi, kadınlar erkeklerle eşit değilken, Müslümanlarla kâfirler eşit değildir. Daha doğrusu, onlara göre seçimler ve demokrasi, İslam öğretilerine aykırıdır (Musleh, 2022, p. 135).

Afganistan tarihinde ilk kez Taliban, emir bil mağruf ve nehyi anil münker adına bir bakanlık kurmuştur. Taliban bu bakanlık aracılığıyla din işlerini denetlemiş ve yürütmüştür (Sadat, 2016, p. 81). Taliban da İslami değerlere dayalı iç politikasının esaslarını belirlemiş ve bunu uygulamak için emir bil mağruf ve nehyi anil münker idaresine büyük önem vermiştir. Şeyh Hakkani, İslam Devleti'nin dış politikasının ilkelerini şöyle ifade etmiştir.

- 1) Dinin korunması
- 2) İnsanların hayatlarının korunması
- 3) İnsanların aklının korunması
- 4) Soyun korunması
- 5) Namusun korunması (hakaret ve iftiranın önlenmesi) ve
- 6) İnsanların mallarının korunması

Kandahar'daki Taliban hareketinin lideri Molla Ömer yaptığı konuşmasında şöyle demiştir” Allah'ın topraklarında Allah'ın dinine hâkim olmak istiyoruz. Allah'ın Sözü'ne/ Allah'ın Kitabına hizmet etmeye çalışıyoruz ve şeriat kurallarını uygulamayı çalışıyoruz” (Sadat, 2016, p. 87). Taliban Bilgi ve Kültür Bakanı Amir Han Mutaki 1996'da zulüm, terör ve bencilliğin İslami hükümette yeri olmadığını söylemiştir. Öte yandan, konuşma ve eylemde eşitliğin Muhammedi şeriata göre uygulanacağını söylemiştir (Sadat, 2016, p. 85).

Taliban'ın dış politikası, ülkelerden mali destek alma ve onları tanıma çabası olarak özetlenebilir. Taliban'ın dış politikasının birinci hedefi, Taliban hükümetinin Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesiydi. Bu, Taliban için en sinir bozucu konulardan biriydi (Maley, 2000, p. 9) Taliban'ın ikinci hedefi uluslararası kaynaklardan para kazanmaktır. Ana hedefi, Suudi Arabistan gibi ülkelerden mali yardım ele almak ve Türkmenistan doğal gazını Afganistan üzerinden taşımak isteyen uluslararası enerji şirketlerine yeşil ışık yakmaktır (Maley, 2000, pp. 11–12).

Taliban düşüncesinin boyutlarından biri de Taliban'ın düşüncelerinin bölgesel düzeyde yayılmasıydı. Taliban, Afganistan'daki savaş ve kaosun oluşturduğu 20 yıllık boşluğu hızlı eylemiyle doldurmuştur. Afgan rejiminin tamamen devrilmesinden sonra İslami devrimlerini başka topraklara yaymaya kararlıydılar. Örneğin, Temmuz 1999'da Çeçenistan merkezli savaşçılar, Afganistan'da savaşmış Araplar, Afganlar ve Pakistanlıları içeren savaşçı gruplar, Dağıstan'ın bazı kısımlarını kontrol altına almıştır. Benzer şekilde, 800 silahlı Özbek ve Tacik, Ağustos 1999'da güney Kırgızistan'ın bazı kısımlarını işgal etmiştir.

Afganistan'da hükümetin çökmesi Pakistan, İran, Orta Asya cumhuriyetleri ve Çin'in Sinkiyang eyaleti militanları arasında bir tür dayanışma yaratmıştır (Rashid,

1999, pp. 22–23). Bu bağlamda Taliban uyuşturucu gelirlerine güvenerek mali açıdan kendisini güçlendirmeye çalışıyordu. Birleşmiş Milletler Narkotik Programı, 1999 yılında Afganistan’da bir önceki yılın iki katı olan 4. 600 ton afyon üretildiğini ve Afganistan’ın şu anda tüm dünyadan üç kat daha fazla afyon ürettiğini bildirmiştir. Bunun yüzde 96’sı Taliban yönetimi altındaki bölgelerde yetiştiriliyor ve bu da Taliban’ı en büyük erooin üreticisi yapıyor. Afganistan’ın uyuşturucuları ise Pakistan, İran, Basra Körfezi ve Orta Asya ülkelerinden Batı’ya ihraç ediliyordu (Rashid, 1999, p. 33) .1999 Dünya Bankası araştırması, 1999’da Afganistan ile Pakistan arasındaki kaçakçılık ticaretinin 2,5 milyar dolar olduğunu tahmin ediyor. Diğer bölgeler de eklenirse bu rakam 5 milyar dolar olur (Rashid, 1999, p. 34).

Din unsuruna büyük önem veren Taliban, İslam devletinin resmi bir dini olması ve kanunlarının İslam şeriatına dayanması gerektiğine inanmaktadır. Böylece, Mevlevi Abdul Hâkim Hakkani tarafından İslam’da mevzuat kaynakları aşağıdaki 10 maddeye ayrılmıştır.

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

- 1) Kur’an-ı kerim.
- 2) Sünnet
- 3) İcma
- 4) Kiyas
- 5) Estehsan
- 6) Masalih mursalah
- 7) Örf
- 8) İsteshap
- 9) Islamdan önce şeriatı

10) Sahabenin sözleri ve hareketleri (Musleh, 2022, pp. 44–49). Taliban, İslam Devleti’nin belirli bir mezhebe bağlı olduğunu inanıyor. Ayrıca devletin hayatın her alanında Hanefi mezhebi uygulamakla yükümlü olduğuna inanırlar (Musleh, 2022, p. 50).

Kadınların katılımı ve ülke yönetimine katılmamaları Taliban’ın temel özelliklerinden biridir. Taliban, ofis veya devlet kurumlarında kadın ve erkeğin karışık çalışmasının olumsuz etkilere ve ahlaki yozlaşmaya neden olduğuna inanıyor,

bu nedenle karışık çalışmasına izin verilmiyorlar. Ayrıca aşağıdaki sebepleri de belirtiyorlar.

- 1) Bir ofiste bir kadınla bir erkek birlikte çalışıyorsa, çalışanlar kadına o göz kamaştırıcı ve anlamlı gözlerle bakabilir; Oysa bu bakış İslam'da haramdır.
- 2) Aynı ofiste çalışan kadın ve erkeklerin birbirine dokunmasını ve tokalaşmasını kolaylaştırır. böyle eylemler yasaktır.
- 3) Kadınla erkeğin birbirine karışması, gözün zinasına, kulağın zinasına ve dilin zinasına sebep olur.
- 4) Karıştırmak, insanı dünya ve ahireti mahveden bir aşk hastalığına yakalar. Diğer bir deyişle, Karıştırmak cesaretin kaybolmasına, tevazunun dağılmasına ve ahlaki yozlaşmaya neden olur (Musleh, 2022, pp. 535–537). Bu sebeplerden dolayı Taliban, kadın ve erkeğin birlikte çalışmasına, kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim görmelerine izin vermemektedir.

Çoğu analistler Taliban'ı dini-etnik bir hareket olarak tanıtmaktadır. Zira bu hareketin bir manifestosu yoktur ve lideri tarafından yılda sadece bir veya iki kez mesaj yayınlanmaktadır ve tüm üyeler bunu kayıtsız şartsız uygulamakla yükümlüdür. Bu nedenle Taliban, doğası daha çok pragmatizme ve kabile değerlerine saygıya dayanan pragmatik bir hareket olarak değerlendirilmektedir (Sharq Institute for Strategic Studies, 2020). Öte yandan Taliban'ın orta düzey yetkilileri ve liderlerinin tamamı dini okullardan mezun olmuş veya yıllarca savaş cephesinde savaşmış ve bir dini liderin emri altında bulunmuşlardır. Bu nedenle liderin emirlerinin üyeler ve takipçiler üzerindeki etki derinliği çok yüksektir. İslam emirlerine göre “Emir”e itaat etmek şeri bir farzdır. Bu nedenle hiç kimse “Emir”in emrine karşı çıkamaz (Insaf Analytical News Base, 2022).

Taliban'ın pragmatizminin karakteristiği siyasi, askeri ve ekonomik sektörlerde de açıkça görülmektedir. Askeri alanda Taliban, dağınık yerel savaşçılardan oluşan bir gruptan tutarlı ve birleşik bir askeri yapıya kolayca ve hızlı bir şekilde dönüşmeyi başarmış, merkezi bir hükümetin komutası altına girmiştir. Taliban hükümeti, tutarlı bir polis, ordu ve istihbarat sistemi oluşturarak ülkenin güvenlik durumu üzerinde gerekli kontrolü hızla elde edebilmiştir. Yönetişim

alanında ise Taliban, siyasi sistem değişikliği sırasında Afganistan'ın idari yapısında güçlü bir şok yaratmasına rağmen ülkedeki idari hizmetleri hızla yeniden başlatmayı başarmıştır. Makroekonomi ve genel ekonomi alanında Taliban, Afgan döviz piyasasındaki kaosu ardından Afgan para biriminin değerini uygun bir konuma getirmeyi başarmıştır (Iran analytical news agency, 2022).

Hükümet ve ulusal kararlar çeşitli Şuralar'da alınır; En önemli Şura ulusal konularda toplanan Loya Jirga(Büyük Şura)'dır ve bu Şura'nın üyeleri lider tarafından tayin etmektedir. İkinci Şura, hükümete danışmanlık yapma görevine sahip olan Âlimler Şurası'dır. Son dönemde Taliban liderinin emriyle il düzeyinde Ulema Şura'sı kurulmuştur. Üçüncü Şura, çok güçlü ve yürütme organı olan Liderler Şurası'dır. Bu Şura kapsamlı değildir ve yalnızca Taliban'ın lider, cihatçı ve entelektüel kadrolarını kapsamaktadır. Liderlik Şura'nın yanı sıra, görevi "Emîrül-mü'minîn"e hükümet atamaları, görevden alınmaları ve özel emirler konusunda tavsiyelerde bulunmak olan bir Danışmanlar Şura'sı de bulunmaktadır (Insaf Analytical News Base, 2022).

Bulgular

1) İslami bir hareket olarak Taliban, askeri faaliyetine 1994 yılında başlamıştır ve entelektüel olarak Vahhabi düşüncesinden, Deobandi okulunun öğretilerinden ve Afgan geleneklerinden etkilenmiştir .

2) Taliban değişime ve yeniliğe karşıdır, değişim ve yenilikler sonucunda yeni fikirleri olan yeni bir neslin Taliban sisteminin varlığını sorgulayacak siyasi arenaya gireceğine inanırlar. Bu nedenle Taliban modern eğitime, seçimlere ve insan haklarına karşı çıkıyor.

3) Taliban benzeri inançlar, batı kültürüne karşı mücadele, dini kısıtlamalar, batılı giysiler giymeye karşı çıkma, kadınların hükümetteki rolünü reddetme, modern eğitime karşı çıkma, kadın ve erkeklerin ortak eğitimine karşı çıkma düşüncesinin kökleri, Deoband dini okulunun düşüncesine dayanmaktadır.

4) Taliban'ın din eğitimini artırması, Arap diline değer vermesi, yeni değişiklikleri reddetmesi, dini kısıtlamalar getirmesi ve karşıt görüşlere karşı

mücadele etmesi gibi eylemlerinin kökleri Vahhabi düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

5) Kadınların işlerini sadece ev işleriyle sınırlamak, başörtüsü takmak, kadınların fikirlerine değer vermemek, Yaşlılar Kurulu kararlarına önem vermek gibi inançlar Afgan geleneklerinden gelmektedir.

6) Ancak Taliban'ın tanımına göre kendilerini Hanefi mezhebinin samimi takipçileri ve sahabenin gerçek âşıkları olarak görüyorlar ve hedeflerini İslam şariatının uygulanması olarak tanımlıyorlar.

Öneriler

Taliban, 1996'daki ilk dönemde ve 2021'de Amerika'nın çekilmesinden sonraki ikinci dönemde olmak üzere iki kez iktidara geldi. Taliban'ın gelişiyile birlikte eğitim durumu, ekonomik durum, işsizlik ve dini kısıtlamalar artırmıştır. Durumu iyileştirmek ve Afganistan sorununu çözmek için 3 düzeyde (ulusal, bölgesel ve küresel) çaba gösterilmelidir.

1) Yerel düzeyde, entelektüeller ve akademisyenler sınıfı ciddi bir şekilde Taliban hükümetinden dini kısıtlamaları kaldırmasını ve tüm üniversiteleri ve okulları açmasını istemelidir.

2) Taliban'ın performansını değiştirmek için Afgan aydınları ve Birleşmiş Milletler, Deoband okullarının âlimleriyle, Pakistan okullarının âlimleriyle ve Vahhabilik (Arap ülkeleri) âlimleriyle müzakere etmelidir. Afganistan'da olumlu değişiklikler yaratmak için onlardan Taliban'a baskı yapmalarını istemelidir

3) İslam Konferansı Örgütü, üyelerinin tamamı İslam ülkelerinden oluşan bir örgüt olarak, Taliban'a tavsiyelerde bulunarak ve baskı uygulayarak Taliban'ın Afganistan'daki durumu iyileştirme motivasyonunu değiştirmeye çalışmalıdır.

4) Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kurumlar, Taliban'ın performansında değişiklik sağlamak için tüm yasal araçları kullanmalıdır. Koşulların değiştirilmesi ve Afganistan halkının sorunlarının çözülmesi için çaba göstermelidir.

SONUÇ

Afganistan, tarihi boyunca pek çok değişim yaşamış bir ülkedir. Afganistan 29 yıldır siyasi arenasında Taliban adlı bir grubun varlığına tanık olmuştur. Din eğitimi dini okullarda, özellikle Pakistan'daki okullarda gören bir grup olarak Taliban, 1994'te Afganistan'da siyasi arenaya girdiler ve 1996'da Kabil'i fethederek dünya çapında ün kazandılar. Afganistan'da düzensizliğin, işsizliğin, adaletsizliğin, yoksulluğun, istikrarsızlığın ve iç savaşların kol gezdiği bir ortam, Taliban siyasi arenaya girmesine sebep olmuştur. Taliban şeriatı uygulama ve güvenliği sağlama sloganıyla sahnaya girmiş ve Afganistan halkı kendilerini savaş durumundan kurtarmak için Taliban'ı memnuniyetle karşılamıştır. Ancak Taliban'ın dini ve etnik katılığı, halk ile Taliban arasında bir uçurum oluşmasına neden olmuştur. Zira Taliban yönetimi ele geçirerek diğer etnik grupların ve dinlerin haklarını hiçe saymış ve tüm gücü özel bir etnik olan Peştunların tekeline almıştır. Bu nedenle mezhepsel açıdan Şii mezhebine mensup olan Hazaralar, etnik açıdan Tacikler ve Özbekler ise Taliban'a karşı çıkmıştır. Bu muhalefetler adaleti tesis etme ve Taliban'ın İslami hükümetini kurma fikrini zayıflatmıştır.

Taliban, 1996'dan 2001'e kadar Afganistan'ın %80'ini kontrol etti, ancak Afganistan'daki savaş bitmedi ve Ahmed Şah Mesud'un şehit edilmesi ve 11 Eylül

olayının ardından Amerika'nın Afganistan'a saldırmasıyla Taliban rejimi düştü. Ancak 2021'de ABD güçlerinin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Taliban, İslam Emirliği sistemini kurarak bir kez daha Afganistan'ın kontrolünü ele geçirdi. Katı bir din anlayışına sahip olan Taliban demokrasiye, seçimlere, kadınların eğitimine, cinsiyet eşitliğine, moderniteye, batılılaşmaya, müziğe ve sinemaya inanmıyorlar(karşı çıktiler). Taliban iktidara geldikten sonra üniversitelerin kapılarını kızlara kapattı ve kadınların Muharremsiz evden çıkmaması gerektiğini duyurdu.

Taliban'ın entelektüel kökleri, Deobandi okulu, Vahhabilik okulu ve Afgan geleneklerinin fikirlerinden oluşur. Deoband, kuzey Hindistan'da kurulan ve daha sonra Pakistan'a yayılan bir dini okuldur. Bu okulun kuruluş amacı, Batı kültürüne karşı mücadele etmek ve Hanefi mezhebini yaymaktır. Darul Ulum "Haqani", Pakistan'ın kuzeybatısındaki bir dini okuldur. Bu dini okul, bir misyoner ve Deobandi düşünce okulunun destekçisidir. Taliban İslam Emirliği'nin önemli bir kolu olan Hakkani ağının liderleri bu Darul Ulum'da eğitim aldılar. Şeriat hukukunun uygulanmasındaki şiddet ve katılık, tasavvufa ilgi ve dünyadan uzaklaşma, nihayet Şiiliğe ciddi muhalefet Deobandi ekolünün en önemli özellikleri olup, Taliban'ın dini düşünce ve inançlarında da mevcuttur.

Taliban ile Vahhabilik arasında entelektüel benzerlikler olduğuna dair bazı teoriler vardır. Belki de siyasi ilişkiler alanında, Taliban ile Suudi Arabistan arasındaki yakın ve elverişli ilişki bu açıdan incelenebilir. Vahhabi hareketinin mali ve silah desteğine ek olarak, Pakistan'ın Sipah Sahaba örnekleri ve ilk dönemde Taliban hükümetini tanıyan üç ülkeden biri olan Suudi hükümetinin siyasi ve mali desteği bu bağlamda değerlendirilebilir. Taliban Nevruz, Aşura, İşçi Bayramı ve Kadınlar Günü kutlamalarını haram ve İslam'a aykırı olduğunu iddia etti. Dinde haram olduğu için müzik dinlemeyi, müzik aleti bulundurmayı ve kullanmayı yasakladılar. Taliban'ın bu konularda Vahhabi düşüncesinden etkilendiği söylenmektedir.

Taliban, kabilenin geleneklerini hâkim kılmak için her yönden yeniliğe, gelişmeye ve ilerlemeye karşı çıktı. Bu sebeple şeriata muhalefet adı altında her türlü yeni akıma ve yeni fikre karşı çıkmışlardır. Taliban'ın çoğunluğu Peştun'dur.

Peştunların Peştunvali adı verilen özel gelenekleri vardır. Peştun geleneğinde, Peştvali hem bir kurallar bütünü hem de bir ideolojidir.

Kısaca Taliban hareketi, dini ve etnik değerlere dayanan pragmatik bir ideolojiye sahip olduğu söylenebilir. Taliban, liderlerinin emirlerini yerine getirmek için hayatlarını feda etmeye hazırdır. Liderlerinin emirlerinin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda uygulanması konusunda var güçleriyle çalışmaktadırlar. Bu nedenle Taliban iktidara geldikten sonra kısa sürede dağınık gruplardan organize bir güç oluşturmayı başarmış ve güvenliği sağlama konusunda da belli ölçüde başarılı olmuştur. Ekonomik alanda iflas eden Afganistan piyasasını kısmen canlandırmaya başarılı olmuş, idari alanda ise ofisleri yeniden faaliyete geçirip halka kamu hizmetleri sunmayı başarmıştır. Taliban'ın insan hakları ve kadın hakları alanındaki pragmatizmi ve eylemleri, devletlerin ve uluslararası örgütlerin Taliban hükümetini tanımamasına neden olmuştur. Ancak Taliban, bedeli ne olursa olsun inandığı şeyi yapmaktan hiçbir zaman çekinmemişlerdir. Taliban kızların üniversiteye ve okullara gitmesini yasakmıştır; Taliban'ın demokrasiye, insan haklarına, seçimlere ve ifade özgürlüğüne inanmadığı herkesçe bilinen bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Ahmadi, A. (2011). Dini Tarihi Ve Sosyolojik Boyutuyla Taleban Hareketi. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü .Yök tez Merkezi.
- Ardustani, A. B. , & Mer Latefi, P. R. (2012). The role of political socialization in the formation of the Afghan Taliban. Scientific and Research Quarterly of Political Science and International Relations, 4(14), 29–56. 10 Nisan 2023, İslami Azad Üniversitesi.
- Aydin, A. (2010). afghanistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çikiş Ve Mezhebi Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü . Yök tez Merkezi.
- Basit, A. (2017). Afghanistan. Counter Terrorist Trends and Analyses, 9(1), 38–42. 08 Nisan 2023, JSTOR.
- Begzad, R. (2014). 11 Eylül Sorasında Afghanistan'da Demokratikleime Ve Taliban Örgütü. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü . Yök tez Merkezi.
- De Leede, S. (2014). Afghan Women and the Taliban: An Exploratory. International Centre for Counter-Terrorism. , 1–15. 09 Nisan 2023 ,JSTOR.
- Devlat Yar, A. K. (2021). The Factors That Taliban's Return to Power and The Future of Afghanistan. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 5(2), 433–455. 11 Nisan 2023, Dergipark.
- Çinarli, Ö. (2012). AFghanistan'ın Etnik Yapısı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 73–84. 30 Kasım 2023, Dergipark
- Gök, Ş. (2021). Başarısız bir Devlet Olan Afghanistan'ın Siyasal Hayatında Taliban. Yayınlanmamış Doktora Tezi ,Ankara Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü. Yök tez Merkezi
- Haqqani, A. (2022). Islamic Emirate of Afghanistan. M. S. musleh (Çev) .Hollanda :Shahmaheh Holland Publications. November 2022.
- Insaf Analytical News Base, “How to choose a leader and transfer power in the Government of the Islamic Emirate”, Yayın 6 Şubat 2023, Erişim 30 Kasım 2023, <http://www.ensafnews.com/395398/%D9%86%D8%AD%D9%88%D9%87-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D>

8%D8%A 8%D8%B1 %D9%87 %D8%A 8%D8%B1-%D9%88-
%D8%A7%D9%86 %D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D9%82
%D8%AF%D 8%B1%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%AD%DA%A
9%D9% 88%D9%85/

- Iran analytical news agency,"A look at the Taliban's performance in the two years it seized power/Was the Hibatullah government successful?", Yayın 7 Ağustos 2022, Erişim 01 Aralık 2023, khabaronline. ir/xkj7R
- Ji-Hyang, J. (2021). The Return of the Taliban and the Revival of Jihadist Extremism. In Asan Institute for Policy Studies. 11 Nisan 2023, JSTOR.
- Khademi, Haji ,& Karemi& Mazeyar. (2016). Genealogy of blasphemous currents: A case study of the Taliban movement in Afghanistan. Scientific-Promotional Quarterly, Islamic Awakening Studies, 5(9), 9–44. 08 Nisan 2023, Kapsamlı beşeri bilimler portalı
- Khawarnasab, A. , & Avcı, M. (2023). Afghanistan'da Etnik Gruplar ve Siyassal Yapı. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(1), 131–139. 01 Aralık 2023, Dergipark.
- Köçer, M. (2019). Afghanistan'da Taliban Sonrası sosyal Değişim. (The Journal of Social Sciences Institute), 46, 369–381. 10 nisan 2023 , Dergipark.
- Külünk, A. N. (2022). Taliba'nın Yükselişinden Sonra Afghanistan'daki kadınlar: Post-Kolonyal Feminist Yaklaşımı. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi,Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve islam ülkeleri Araştırmaları enstitüsü. Yök tez Merkezi
- Maley, W. (2000). The Foreign Policy of the Taliban. Council on Foreign Relations, 1–32. 13 Nisan 2023 , JSTOR.
- Musavi, S. M. (2022). Examining the Taliban's attitude towards women. Information of the Day, 1–9. 4 nisan 2023 , günün bilgisi .
- Moatasem, A. (2018). Examining the state of current schools in the country, both public and private. Unpublished Master's Thesis, Parwan University Islamic education Institute.
- Naımı, M. N. (2018). Din ve terör (Din ve terör ilişkisinin din psikolojisi açısından değerlendirilmesi-Taliban örneği). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal bilimler Ünstitüsü. Yök Taz Merkezi.
- Qawam, A. A. , & Zargar, A. (2009). State building and nation building and theory of international relations; An analytical framework for understanding and studying the world of nation-states. Tehran, Islamic Azad University Publications, Science and Research Branch.
- Rashid, A. (1999). The Taliban: Exporting Extremism. Foreign Affairs, 78(6), 22–35. 4 Nisan 2023 , JSTOR.
- Sadat, S. F. (2016). Taliban Döneminde Din Eğitimi (1994-2001). Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi,Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü. 3 Nisan 2023 , ProQuest.
- Sajady, A. Q. (2012). The religio-political nature of the Taliban. Specialized Wahhabi Research Database and Salafi Streams, 12. 5Nisan2023, Pegah Hoza.
- Shafyie, N. , & Iqbal, A. (2011). The mystery of democracy in Afghanistan. Political and International Research Quarterly of Islamic Azad University, 3(2), 227–252. 7 Nisan 2023, Bilimsel Bilgi Veritabanı.
- Sharq Institute for Strategic Studies,"Analyzing the behavioral and intellectual patterns of the Taliban", Yayın 7 Eylül 2020, Erişim 30 Kasım 2023, <https://www.iess.ir/fa/analysis/2341/>
- Smith, B. (2005). Afghanistan, 1989-1996: Between the Soviets and the Taliban. Master's thesis In Miami University. 10 Nisan, ETD Center.